

Raisa Kilpeläinen

Valloittava valotaide: Taidemuodon historiaa ja erityispiirteitä kartoittamassa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Valon käyttö taiteessa ja teosten materiaalina on lisääntynyt viime vuosina. Valotaidetta pääsee kokemaan entistä useammin erilaisissa ympäristöissä ja valolle omistetuissa näyttelyissä. Valotaide herättää kiinnostusta niin tekijöiden, kokijoiden kuin taidetta esittävien tahojen parissa. Vertaisarvioidussa katsauksessa avataan valotaiteen käsitettä sekä pohditaan historian ja teosesimerkkien kautta valotaiteen ilmentymiä ja syitä siihen, miksi valotaide on ajassamme suosittua ja ehkä jopa nouseva kuvataiteen suuntaus. Katsauksessa kysytään myös, mikä tekee teoksesta valotaidetta ja analysoidaan neljää kotimaista valotaideteosta. Valotaiteen nousu ja suosittuus on seurausta lisääntyneestä tietoisuudesta ja osaamisesta sekä tekijöiden, tilaajien että näyttelyasettajien piirissä. Valotaidetta halutaan tänä päivänä enemmän niin näyttelyihin kuin pysyviksi julkisen tilan teoksiksi. Suomessa valotaidetta voi opiskella muun muassa Taideyliopistossa osana valosuunnittelun opintoja. Valotaiteesta ei ole Suomessa kirjoitettu juurikaan vertaisarvioituja tekstejä. Alaa olisi syytä tutkia ja paikata tutkimusaukkoa suosittuun taidemuodon aseman kehittämiseksi.

The use of light in art and as a material in art has increased in recent years. Light art can be experienced more often in environments and exhibitions dedicated to light. Light art arouses interest among makers, viewers, and art exhibitors alike. This peer-reviewed review explores the concept of light art and, through history and examples of works, considers the reasons why light art is popular in our time and perhaps even an emerging trend in media art. The review also asks what makes a work of art light art and analyses four Finnish light art works. The rise and popularity of light art is a result of increased awareness and expertise among makers, exhibitors, and curators. Today, there is a growing demand for light art in exhibitions and permanent public spaces. In Finland, light art can be studied, for example, at the University of the Arts Helsinki as part of lightning design studies. There are very few peer-reviewed texts on light art in Finland. The field should be studied and the research gap filled to develop the status of this popular art form.

valo, valotaide, mediataide, visuaalinen historia,
light, light art, media art, visual history

Raisa Kilpeläinen, Taideyliopisto, raisa.kilpelainen@uniarts.fi

Valon käyttö taiteessa ja teosten materiaalina on lisääntynyt viime vuosina. Valotaidetta pääsee kokemaan entistä useammin niin rakennetussa ympäristössä kuin valotaiteelle kokonaan omistetuissa näyttelyissäkin. Valotaide on taidemuotona nousussa, ja se herättää kiinnostusta tekijöiden, kokijoiden, kuraattoreiden ja taidetta esittävien tahojen parissa.

Valotaidetta on tehty ja esitetty jo vuosikymmeniä, ja valotaiteella on selkeä määrittely. Suomalaista valotaidetta on kuitenkin tutkittu vain vähän, ja valotaide jää mediataiteen kategoriassa usein marginaaliin. Usein erilaisista kaupallisista valotapahtumista, juhvalaistuksista ja valospektaakkeleista puhutaan yleistäen valotaiteena. Tässä katsauksessa avaan valotaiteen käsitettä sekä pohdin historian ja teosesimerkkien kautta valotaiteen ilmentymiä ja syitä siihen, miksi valotaide on ajassamme suosittua. Kysyn myös, mikä tekee teoksesta valotaidetta ja analysoin neljää kotimaista valotaideteosta siitä näkökulmasta.

Kulttuurinen valo

Jokaisella on mielikuvia valosta. Jokaisella on aistimuksia, kokemuksia, vaikuttumisia ja muistoja valosta. Valo on universaali ilmiö: fysiikan lakien ja tieteen tutkimus ja todistama¹, ja samalla kokemuksellinen, konkreettinen ja tavoittamaton, jopa mystinen ja henkisyyteen liittyvä ilmiö, elinehto elämälle.

169 Kulttuurihistorian, filosofian, uskontojen, maailmankatsomusten ja henkisen toiminnan piirissä valolla on paljon symboliikkaa, tehtäviä ja merkityksiä. Valo, aamunkoitto ja päivä ovat useissa kulttuureissa jotakin positiivista ja lohdullista, uutta elämää ja iloa – pimeys ja yö puolestaan liitetään usein kuolemaan, pelkoon ja suruun.² Uskonnoissa on jo vuosituhansia kuvattu jumaluutta ja pyhyttä kirkkautena ja valona.³ Usein ihmisen ajatellaan kulkevan matkaa pimeydestä ja vaikeuksista kohti seesteistä valoa – kohti tavoiteltavaa, kohti oivalluksia, kirkasta näkemistä, valaistumisen kokemuksia, autuutta. Ainakin suomen kielessä monelle ovat tuttuja seuraavat sanonnat ja käsitteet: valon voitto, valon aika-kausi, joulun valo, valon juhla, Herran kirkkaus, elämän liekki, elämän valo, sielun palo, järjen valo, sivistyksen valo, valoa kansalle ja valon lapsi. Näissä kaikissa valo on jotakin voimakasta, positiivista, pyhää tai erityislaatuista. Valo ja pimeys näkyvät myös kielessä: valoisuus on positiivinen ominaisuus esimerkiksi ihmisessä – pimittäminen, pimentoon jättäminen ja hämärähommat ovat puolestaan negatiivista toimintaa.⁴

Elollisten olioiden, niin ihmisten kuin muiden lajien ja kaikkiaan koko luonnon suhde valoon on perustavanlaatuinen. Se on elinehto elämälle maapallolla. Valo mahdollistaa kasvun. Varjopuolena valon luonnollisessa läsnäolossa on valosaaste, jolla tarkoitetaan keinovaloa, joka suuntautuu muualle kuin varsinaiseen, aiottuun kohteeseen tai joka aiheuttaa haittaa terveydelle ja ympäristölle tai joka koetaan haitalliseksi.⁵ Valosaaste ja sen arvaamattomat vaikutukset häiritsevät luonnon kiertokulkua ja siitä sekä sen päästöistä kärsivät globaalisti monet lajit. Vaikka valotaide nykyään on usein maltillista energiankulutuksensa ja välineistönsä osalta, kietoutuu sekin systeemisesti osaksi monia materiaalisuuksia ja globaaleja verkostoja. Siksi ajassamme ovat tärkeitä myös valotaiteen ekologisuuden, kestävyden ja eettisyyden kysymykset.

Valolla on myös maantieteellisiä ominaisuuksia. Esimerkiksi Pohjoiskalotin⁶ alueella on mahdollista nauttia kesällä yöttömästä yöstä, mutta kokea vuoden kierron aikana myös pitkä pimeä kausi, osin

kaamoksenkin muodossa. Moni viettää mielellään aikaa kivikautisen valonlähteen, elävän tulen äärellä hiljentyen, kokoontuen, juhlien, nautiskellen, lämmitellen tai ruokaa kypsentaen. Valo ja valoilmiot saavat usein ihmiset liikkeelle ja kokoontumaan yhteen. Ehkä valotaidetta ja erilaisia valotapahtumia pidetään arvossa juuri sen takia, että valo lähtökohtaisesti koetaan monissa kulttuureissa usein positiivisena asiana, joka mahdollistaa selviytymisen, toiminnan ja näkemisen, tuo arkeen toivon ja muutoksen tuntua. Aistien historian tutkimuksessa⁷ käsitellään muun muassa sitä, kuinka kaikki kokemamme aistimukset eivät ole vain omiamme, vaan kulttuurisesti välittyneitä ja värittyneitä. Olemmeko kiinnittyneet ja kasvaneet valon kulttuuriin?

Valo määräävässä roolissa, materiaalina, teemana

170 Valo on liki jokaisen taiteilijan ja visuaalisen suunnittelijan työkalu ja kumppani. Valo on tilallinen, ajallinen, avaruudellinen ja muotoa antava, näkemisen mahdollistava tekijä. Valotaide on yksi media-
taiteen muoto. Yksi valotaiteen parhaista määrittelyistä kuuluu seuraavasti: “Valotaiteessa valo on määräävässä roolissa materiaalina tai teemana, sen laadulla on merkitys, eikä sen päätarkoitus ole näkyvyys”.⁸ Valotaide voi olla myös temaattista. Myös valon laadulla on merkitystä; sen täytyy olla tietoisesti valittu. Valonlähde voi valotaideteoksessa olla mikä tahansa valoa tuottava asia ja valon määrä ei sinänsä ole oleellista. Suuri osa teoksista toimii hämärässä ja myös harkittu pimeyden käyttö ja valon poissaolo kuuluvat valotaiteen keinoihin.⁹ Valotaide jaetaan joskus kahteen pääläjiin: valo-objekteihin sekä veistoksiin ja valoinstallaatioihin sekä valon vaikutukseen tilassa. Jako ei ole suinkaan ehdoton, sillä valotaidetta voi olla myös erilaisten esitysten osana sekä esimerkiksi arkkitehtuuriin sidottuna. Myös muita muotoja ja sekamuotoja ilmenee.¹⁰ Valoinstallaatiot voivat sisältää myös valo-objekteja, veistos-
mainen valoteos jatkuu aina tilaan, ja valon poissaolokin on valoteoksessa kannanotto.¹¹

Kuvataiteen lajien määrittely on toisinaan haastavaa. Valotaiteen asemaa mediataiteen sisällä pohdittaessa, on todettu, että videoprojisoitustyöt muodostavat oman genrensä, jossa kuvan informaatiolla on oleellisempi osa kuin valolla, mutta videotykkiä voidaan käyttää myös valonlähteenä, jolloin teos saattaa olla valotaidetta.¹² Pani- ja muut still-kuvaprojisoitutekniikat herättävät myös kysymyksiä siitä, onko yksittäinen pintaan heijastettu kuva valo- tai projisoititaidetta, tai jotain muuta. Led-tekniikka kehittyi koko ajan, ja tekee rajanvedosta aina vain vaikeampaa, sillä pieni led-valopiste voi olla yhtä aikaa myös pikseli.¹³

Toisinaan valoteokset herättävät keskustelua siitä, ovatko ne taidetta vai esimerkiksi arkkitehtuuri-, teema-, tapahtuma- tai juhla-
valaisua. Joskus myös design-valaisimia sovitellaan valotaiteen kenttään. Kaikki taiteellinen työ valon parissa ei automaattisesti tuota valotaidetta. Joskus valotaiteen ja valaisun eroa voi joutua etsimään jopa tekijän motivaatiosta lähtien.¹⁴ Valotaiteella on sanottu olevan sisällöllisen keveyden leima, joka johtuu osin suurista valofestivaaleista ja samalla valotaiteeseen on iskostunut myös odotus näyttävydestä.¹⁵ Valotapahtumia järjestetään monenlaisilla painotuksilla ja kura-
tointiperusteilla, eivätkä kaikki valofestivaalit ole valotaidefestivaaleja.¹⁶ Taidehistorian professori Johanne Sloanin mukaan ylellisten, esimerkiksi yritysten rahoittamien valofestivaalien lopputuloksena voi olla ”tyhjä spekaakkeli” ja kaupunkitilan entistä suurempi kaupallistuminen, mutta toisaalta valo voi myös näyttää esimerkiksi kaupunkitilan identiteetin uudenlaisena, yhdistää kokijoita ja antaa aistisia sekä kehollisia kokemuksia.¹⁷

Viime vuosina valotaide on tullut näkyväksi monissa kaupungeissa myös Suomessa, usein kaupunkien tukemien ja yritysten sponsoroimien valofestivaalien ja taidetapahtumien yhteydessä. Festivaalitaiteella on omat tarpeensa. Valotaiteen kuraattori Mia Kivisen mukaan “ruuhkaisimmissa ta-

pahtumissa teosten tulee olla suuria ja koettavissa lyhyessä ajassa”, eikä tämä sulje pois ”syvällisempää sisältöä, mutta rajoittaa teosvalintoja”.¹⁸ Monien festivaalien tarjoama ulkoilmakulttuuri ja visuaaliseen näyttävyyteen, kokemisen mutkattomuuteen ja kokijoille ilmaiseen kulttuurin tarjoamiseen sekä joskus jopa turismiin perustuva tapahtumallisuus saa ihmiset liikkeelle. On nähty ja koettu, että valofestivaalit ja valotaide voivat synnyttää ympärilleen paitsi ruuhkia, myös positiivisia sosiaalisia ilmiöitä ja yhteisöllisyyttä. Suomalaisten valofestivaalien ja valotaiteen kentällä kestävyys ja vastuullisuus yleisöjen ja ympäristöjen suhteen ovat tavoiteltavia ja vaalittuja arvoja.

Miten valotaide on syntynyt?

Vaikka valonlähde valotaiteessa voi olla mitä vaan, myös auringosta siroavaa luonnonvaloa tai tulta, liittyy valotaiteen kehitys vahvasti keino- ja sähkövalon kehitykseen. Valotaiteen syntymiseen ovat vaikuttaneet esimerkiksi fysiikan ja neurotieteiden piirissä tapahtunut keinovalon kehitys, abstraktin taide-elokuvan kehitys ja visuaalisten taiteiden konstruktionismi ja kinetiikka.¹⁹ Sähkön tulo valaistukseen sai alkunsa ilmiön keksimisen asteella jo 1600-luvun loppupuolella.²⁰ Sähköoppi alkoi tieteenhaarana kehittyä 1700-luvulla ja 1800-luku toi tullessaan sähkövirran ja esimerkiksi kaarilampun kehittämisen. Suomessa ensimmäinen sähkövalo julkisissa tiloissa sytytettiin Valtion Rautateiden konepajalla vuonna 1877. Hehkulamppu tuli yleiseen tietoisuuteen Pariisin maailmannäyttelyssä 1881, ja Tampereella, Finlaysonin tekstiilitehdassalissa syttyi 1882, eli jo seuraavana vuonna 150 hehkulamppua. Suomi oli siis sähkövalon käyttöönotossa Euroopassa edelläkävijöiden joukossa.²¹

171 Valotaiteen syntymään länsimaisen kuvataiteen sisällä vaikutti paradigman muutos, kun 1900-luvun myötä maalaustaiteessa alettiin siirtyä valon esittämisestä ja kuvaamisesta valon todellisuuteen. Valoa ei enää vain kuvattu illuusiona, vaan alettiin työskennellä todellisen valon kanssa.²² Futuristien modernin ajan vauhti ja kone-estetiikka sekä vallankumousajan Venäjän taiteilijäkäsitys uuden muodon asiantuntijana edelsivät kineettisen taidesuuntauksen syntyä.²³ Näin valosta tuli taiteellinen medium, kun oltiin tutkittu esimerkiksi valon ja värin sekä valon ja materiaalisuuden suhteita.²⁴ 1960-luvulla alettiin tehdä erilaisia tiloja heijastuksiin ja valon liikkeeseen nojaten. Sitten syntyivät valolaatikot, valo-objektit sekä valolliset ympäristöt.²⁵ 1960-luvulla ”taiteen, tieteen ja teknologian vuorovaikutuksesta etsittiin välineitä yhteiskunnan uudistamiseen”.²⁶ 1960–1970-luvuilla taiteilijat ottivat myös Suomessa käyttöönsä uusia materiaaleja, kuten alumiini, muovi, peilit, moottorit, hehkulamput ja loisteputket. Teoksilla tutkittiin muun muassa liikettä, valoa, tapahtumia, muodonmuutoksia ja kokeiluja tehtiin myös elektroniikalla ja ohjelmoinnilla.²⁷

Valotaiteen varhaisista teoksista yksi tunnetuimpia on unkarilaisen László Moholy-Nagyn (1895–1946) kineettinen veistos *Licht-Raum-Modulator* (1922/1930). Moholy-Nagy oli monialainen taiteilija, kiinnostunut valon, liikkeen, heijastuksien ja kiiltävien sekä läpinäkyvien materiaalien yhdistämisestä erilaisissa veistoksissa, sekä muun muassa näiden yhteisvaikutuksena syntyvien ilmiöiden valokuvaamisesta. Bauhaus-opettajanakin työskennelleen Moholy-Nagyn tuotanto näyttäytyy tänä päivänä innovatiivisena, sillä hän oli omana ainakaan teoksillaan jo kiinni käsitteissä ja ilmiöissä kuten multimedia, laajennettu elokuva, immersivisyys ja valo performanssitäiteenä.²⁸

1960-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa syntyi kaksi minimalistista suuntausta: California Light and Space ja New York Minimalism. Etelä-Kalifornian länsirannikolla työskenteleviä taiteilijoita alettiin kutsua Light and Space -taiteilijoiksi. Light and Space -liikkeessä oltiin innostuneita havaitsemisen fenomenologiaan liittyvistä uudenlaisista tulkinnoista. Taiteilijoita yhdisti muun muassa se, että he haastoivat perinteisen taideobjektin, olivat kiinnostuneita havaitsemisesta ja tilasta, ja käyttivät

materiaaleinaan monipuolisesti tilan ulottuvuuksia, valon laatuja ja valoa heijastavia materiaaleja.²⁹ Light and Space taidetta edustavat muun muassa James Turrellin (1943–) poeettiset, tiukasti kontrolloidut ja tilalliset installaatiot. Olafur Eliassonin taiteen sanotaan olevan jatkumoa Light and Space -taiteelle, ja siinä korostuu erityisesti värin havainnointi ja yleisön rooli. Myös Ann Veronica Janssensin teoksiin liittyy värin materiaalistaminen tilassa esimerkiksi usvan avulla sekä projisioin, tilan ja värin taktiili sekä kehollinen kokeminen.³⁰

Suomalaisen, sähköisen valokinetiikan yhtenä tunnetuimpana edustajana pidetään Eino Ruutsaloa (1921–2001), joka oli keskeisessä roolissa tuodessaan maahamme näkemystä siitä, että taideteos voi olla myös tilallinen ja ajallinen tapahtuma, joka on suhteessa katsojan ja kokijan omaan tulkintaan.³¹ Taidehistorioitsija Marko Homen mukaan Ruutsalon näyttely *Valo ja liike* vuonna 1968 Amos Anderssonin taidemuseossa uudisti käsitystä museonäyttelystä “nostamalla kokemuksellisuuden keskiöön ja luomalla näyttelytilasta valon ja äänen tehostaman kineettisen kokonaisuuden”.³² Ruutsaloa pidetään myös intermedian edelläkävijänä kotimaisella taidekentällä, koska hän liikkui eri menetelmien välillä jo 1960-luvulla, vaikka esimerkiksi liikkuvaa kuvaa hyödyntävät installaatiot yleistyivät maassamme laajemmin 1980-luvulla.³³

Ruutsalon uudistavaa näyttelyä seurasi suomalaisessa mediataiteen historiassa kiinnostava yhteenliittymä, vuonna 1972 Tampereella perustettu Dimensio-ryhmä, jonka taiteilijoiden³⁴ teoksia yhdistää muun muassa valon, luonnon ja teknologian teemat, kokeellinen taide ja taiteidenvälisyys. Ryhmä yhdisti kuvataiteen kentällä kokeellisesta taiteesta kiinnostuneita kollegoita, ja tarkoituksena oli verkostoitua, lisätä tietoa, edistää vuorovaikutusta ja näyttelytoimintaa sekä kansainvälisyyttä. Usko tieteeseen ja teknologiaan sekä mahdollisuus aktivoida kokijoita ja laajentaa aistimisen kenttää olivat läsnä Dimension³⁵ eetosissa.³⁶ Dimensio yhdisti tekijät, joita kiehtoivat ilmiöt kuten valo, väri, liike ja 172 ääni, sekä ”teknistyneen arjen mahdollisuudet ja uhkakuvat”.³⁷

Valon käyttö mediumina

Ihminen näkee silmillään aistimalla, mutta siihen tarvitaan valoa, eli sähkömagneettista säteilyä. Valoteoksen kokeminen ja sen näköaistilla hahmottaminen perustuu usein siihen, että teoksessa on integroituna valonlähde, joka lähettää valonsa teoksen piiriin tai tiettyyn kohteeseen siinä, ja heijastuu tästä, ja saapuu katsoja–kokijan silmiin. Signaali liikkuu näköhermoja pitkin aivoihin, ja näemme teoksen. Hämärässä näkeminen on vaikeampaa, koska heijastuvaa valoa on vain vähän.

Valon käyttäytymisestä tuttuja ovat ilmiöt kuten heijastuminen ja tahtuminen pinnoista, siroaminen ja polarisaatio. Valoa voi hajottaa ja koota, muotoilla ja ohjata erilaisilla linssillä, rajoittimilla ja läpäisevillä materiaaleilla. Valotaiteessa yksi valon kiinnostavimmista ominaisuuksista on sen kyky luoda ja täyttää tilaa. Valoteos ottaa tilan mukaan teokseen, eikä rajaudu omaan pintaansa, eikä teoksen ympäristö ole koskaan neutraali.³⁸

Valo voi valotaiteen teoksissa olla esimerkiksi ilmaisukeino, teoksen materiaali, teoksen kokemukseen ehdottomana kuuluva olosuhde tai kokemisen tapaan vaikuttava tekijä. Valon käytöllä voi suunnata katsetta, rajata alueita, muovaila tilaa, värjätä, tehostaa liikkeen tuntua, pysäyttää liikkeen, asettaa valaisevan elementin käsitteelliseen suhteeseen teoksen sisällön kanssa, tuoda luonnonvalon osaksi teosta ja leikitellä keinovalon lukuisilla ominaisuuksilla. Valoa voi ohjata erilaisilla järjestelmillä ja sen voi saada liikkumaan ja elämään halutulla tavalla osana teoksen rytmiä. Valolla voi myös piirtää, signaloida ja välittää viestejä, koota ihmisiä yhteen ja luoda erilaisia tunnelmia ja atmosfäärejä. Valo voi jättää jälkiä eri materiaaleihin ja sen voi aistia myös esimerkiksi lämpöenergiana.

Valotaiteeseen erikoistunut kuraattori Bettina Pelz³⁹ jakaa valotaidetta kolmeosaiseen näkökulmaan: valoon analogisen maailman ilmentymänä, digitaalisten kuvien näyttövälineenä ja visuaalisen havainnon välineenä, joka vuorovaikuttaa eri tavoin katsojien ja heidän erilaisien visuaalisten järjestelmiensä kanssa. Pelz⁴⁰ on käsitellyt valotaiteen tutkimuksellisuuden ja käytännön monimuotoisuutta ilmiön, esittämisen ja kokemuksen vuorovaikutuksessa.

Pimeyttä ajatellaan usein valon vastakohtana ja olosuhteena, jossa valo tulee näkyväksi. Tähtitieteessä pimeyden määritellään alkavan, kun Aurinko on 18 astetta horisontin alapuolella, eikä auringon valoa enää juuri lainkaan siroa ilmakehän molekyyleistä, ja kun yötaivaan kirkkaus on vain 1/400000 siitä, mitä se on silloin kun Aurinko on horisontissa. Vuorokaudessa pimeän ajan alkamista edeltävät erilaiset hämärän vaiheet.⁴¹ Suomessa tuttuja ovat myös vuodenaikoihin liittyvät ilmiöt kaamos (polaariyö), jolloin aurinko ei nouse horisontin yläpuolelle ja yötön yö, eli keskiyön aurinko (polaari-päivä), jolloin aurinko ei laske horisontin alapuolelle.

Valotaide ei vaadi välttämättä toteutuakseen pimeää, mutta monet teokset hyötyvät siitä. Pimeässä ja hämärässä vaikutelma teoksista on usein intensiivisempi ja keskittyneempi kuin päivänvalossa tai runsaassa ympäröivässä valossa. Valotaiteen galleriaolosuhteiden ei myöskään välttämättä tarvitse olla tummat tai mustat. Valotaide vaikuttaa usein raikkaalta vaaleissa galleriatiloissa, joiden valaistusolosuhteita voidaan säädellä halutulla tavalla.

Valotaide voi liittyä ja ottaa kantaa myös kaupunkitilaan, paikkaan, maisemaan, historiaan, yhteiskunnallisiin näkökulmiin, arkkitehtuuriin, yhteisöllisyyteen ja moniaistiseen kokemuksellisuuteen. Esimerkiksi sosiaali- ja kulttuurimaantieteen emeritusprofessori Tim Edensor⁴² on tutkinut valotaideteosten piirissä sitä, kuinka valon ja (erityisesti) pimeyden keinoin voidaan käsitellä maailmankuvaa ja maailman ymmärtämistä, kuinka teoksilla voi tutkia erilaisia tapoja aistia ja havainnoida tilaa eri mit-

173 takaavoissa, kehollisesti ja maisemallisesti.

Missä valotaidetta on koettavissa?

Suomessa valotaidenäyttelyitä on esitetty harvakseltaan museoissa, gallerioissa ja muissa näyttelytiloissa kautta vuosien. Valotaiteen näyttely- ja galleriatoiminta on viriämään päin. Omalta osaltaan näyttelytoimintaa on pyrkinyt lisäämään myös vuonna 2017 perustettu Suomen valotaiteen seura FLASH ry, järjestämällä vuodesta 2017 alkaen omaa valotaiteen biennaalia, muita valotaidenäyttelyitä ja valotaiteen alan tapahtumia, avaamalla vuonna 2018 kotimaisen valotaiteen tietokannan⁴³ sekä kehittämällä valotaiteeseen erikoistunutta kuratointi- ja residenssitoimintaa.

Valotaidetta on koettavissa yhä useammin myös taidemuseoissa. Kansainvälisesti valotaidetta voi kokea myös muun muassa valotaiteeseen erikoistuneissa museoissa. Kuuluisin lienee Saksan Unnassa sijaitseva kansainvälisen valotaiteen keskus Zentrum für Internationale Lichtkunst Unna. Suomessa viime vuosina valotaiteen esittämisessä on olleet aktiivisia muun muassa Hyvinkään taidemuseo⁴⁴, Väinö Aaltosen museo⁴⁵ Turussa, Arkkitehtuuri x Designmuseo Helsingissä⁴⁶. Näyttely-yhteistyötä ovat tehneet myös FLASH, MUU ry ja Pohjoinen valokuvakeskus.⁴⁷ Vuonna 2026 valotaidetta tullaan näkemään muun muassa Oulussa, osana Oulu 2026 -kulttuuripääkaupunkivuotta. Yksi uusimmista valotaidefestivaaleista on mahdollisesti maailman pienin Thesmallest Vallila Helsingin Puu-Vallilassa.⁴⁸

Helsingissä kaupunkifestivaali Lux Helsinkiä on puolestaan järjestetty vuodesta 2009 alkaen, ja kolmena ensimmäisenä vuonna 2009–2011 festivaalin nimi oli Valon vuodenaika.⁴⁹ Helsingin tapahtumasäätiön järjestämä ja tuottama Lux Helsinki⁵⁰ on näkyvä festivaali, jossa valotaiteella on vahva

paikkansa ohjelmistossa, mutta mukaan mahtuu myös tapahtumallista valon käyttöä. Festivaali kuuluu kansainväliseen valofestivaalien International Light Festivals Organisation (ILO) -verkostoon.

Julkisessa tilassa valotaidetta sijoitetaan muun muassa rakennuksiin, niiden julkisivuihin sekä ulos ympäristöön. Helsingissä esimerkiksi Kruunuvuorenrannan alueella lukuisia pysyviä valotaideteoksia on integroitu osaksi rakennettua ympäristöä.⁵¹ Taidehistorioitsija Sanna Jauhiaisen⁵² mukaan Kruunuvuorenrannan alueen valotaide on ”monipuolista ja osassa teoksista näkyy esimerkiksi ruumiillinen kokemuksellisuus ja havaitsemisen rooli taiteen kokemisessa, joiden periaatteet luotiin Light and Space -taiteessa”. Jauhainen⁵³ toteaa, että alueen valotaiteessa ilmenee ”valotaiteen historiassa esiintyneitä materiaaleja ja minimalistista muotokieltä, kuten loisteputkia, tekstin käyttöä ja installaatioita”. Tekniikan kehitys on Jauhiaisen mukaan ”luonut uusia mahdollisuuksia valotaiteelle”; Kruunuvuorenrannassa valotaiteessa käytetään muun muassa led-valoja, liiketunnistimia ja algoritmeja.⁵⁴ Jauhainen⁵⁵ tuo myös ilmi, että teoksiin liittyy asukkaisiin ja paikkaan liittyviä teemoja: luonto, historia, yhteisöllisyys.

Suomessa aktiivisia kaupunkeja julkisen tilan valohankkeiden suhteen ovat myös muun muassa Jyväskylä⁵⁶, Tampere ja Oulu. Kaikki rakennetun ympäristön valaisu, valosuunnittelu, valaistussuunnittelu ja valon käyttö eivät kuitenkaan automaattisesti ole valotaidetta, vaan esimerkiksi arkkitehtuurivalaistusta, jolla korostetaan rakennustaiteen piirteitä ja tehdään sitä näkyväksi. Ympäristövalaisu ja julkisen tilan valaistus ei sekään automaattisesti ole valotaidetta. Valotaide sinänsä kyllä voi sijoittua luontoon, ympäristöön ja julkiseen tilaan.⁵⁷ Valon ilmaisullinen käyttö tuo monia ammattikuntia yhteistoimintaan; on tärkeää, että myös teknisten toteutusten ja julkisen ympäristön kannalta aihetta lähestyvät tahot ymmärtävät valotaiteen näkökulmia.⁵⁸

Tutkimusnäkökulma kotimaiseen valotaiteen lähihistoriaan

Valotaiteen historiaa ei kirjoiteta vain nimekkäiden ja kansainvälisen läpimurron tehneiden, maailmalla meritoituneiden taiteilijoiden saavutuksilla. Usein valotaiteen polttopisteeseen nostetaan taiteilijoita kuten Dan Flavin, Olafur Eliasson, Jenny Holzer, Robert Irwin, Ann Veronica Janssens, Brigitte Kowanz, Tino Seghall, James Turrell, Mischa Kuball ja Liz West. Suomessa taiteilijat kuten Annikki Luukela, Tarja Ervasti, Maija Lavonen, Maaria Wirkkala ja Tülay Schakir ovat jo vuosien ajan tehneet valotaiteeksi luokiteltavia teoksia. Koska esimerkit valotaiteen historiasta ovat niin usein maailmanmainingin nauttivien ja usein myös miesoletettujen taiteilijoiden töitä, on tässä katsauksessa valotaiteen teosesimerkeiksi otettu tietoisesti suomalaisten naisoletettujen taiteilijoiden töitä aina 1980-luvulta 2020-luvulle. Esittelen seuraavaksi neljä suomalaista valotaiteen teosesimerkkiä ja analysoin niitä valon käytön näkökulmasta.

Annikki Luukelaa (1944–) luonnehditaan suomalaisen valotaiteen ja abstraktin valokuvataiteen edelläkävijäksi.⁵⁹ Luukela innostui valotaiteesta jo 1960-luvulla ja on esittänyt sitä vuodesta 1970 alkaen. Luukela on halunnut häivyttää teoksissaan esittävyden, jotta valon kokemuksellisuus korostuisi.⁶⁰ Luukelan taiteessa tärkeää on myös taiteidenvälisyys: valon, tilan ja äänen yhteisvaikutelma. Esimerkiksi Luukelan valo–tila–näyttelyissä kokija on saanut liikkua tilassa, ja muodostaa sinne omia varjojaan osaksi kokonaistaideteosta.⁶¹

Luukelan ehkä tunnetuin valoinstallaatio *Verkasto* (1995), on julkisen tilan taideteos ja sijaitsee Helsingissä, nykyisellä Helsingin yliopiston metroasemalla⁶². Teos (kuvat 1–3) sijoittuu metroasemalle, metron liukuporraskäynnin seiniin ja laituritasolle. Teos koostuu värillisistä neonvaloputkista, jotka muodostavat nimensä mukaisesti lasipinnoissa kertautuvan, värikkään verkoston, joka johdattaa

kulkijan metroasemalta metrolaiturille – ja takaisin. Paitsi liukuportaissa, neonvalokuviot jatkuvat myös länteen menevän linjan laiturin seinän lasikaapeissa. Neonputkista muotoiltujen sinisten, punaisten, vihreiden ja keltaisten kulmien, viivojen, ympyröiden ja muiden kuvioiden peilaukset ja heijastumat kertautuvat lasipinnoissa tuoden syvyys- ja jatkuvuusvaikutelmaa.⁶³ Teos on tilassa laajalle levittyvä valoinstallaatio, joka käsittää yli 100 metriä neonputkea.⁶⁴ Verkostossa neonvalo on sekä valolähde että väline taiteilijan luomalle abstraktille kuvastolle, erottamaton osa teosta. Valo on teoksen materiaalia: sekä esteettinen että merkityksiä ja tilaa luova elementti.

Luukela on käyttänyt teoksissaan valoa monessa muodossa: valokinetiikkaa, projisointeja, hologrammeja, laseria, neonia sekä lediä. Luukelan taidetta on ollut viime vuosina esillä esimerkiksi Suomen valokuvataiteen museossa Kaapelitehtaalla *Abstraktii!*-näyttelyssä 2017–2018, Aineen taidemuseossa Torniossa *Focus 2023* -näyttelyssä 2023–2024 sekä Hyvinkään taidemuseossa, *Hillitön valo* -näyttelyssä 2023–2024. Kuvataiteilija Liisa Hamarilan⁶⁵ mukaan Luukelan töissä ”aistit tavoittavat jotakin kätkettyä” ja ”valon piirrolla tilassa on tajuntaa laajentava vaikutus, portti uuteen ulottuvuuteen”.

Kuvat 1.–3. Annikki Luukelan neonvaloinstallaatio *Verkosto* (1995) Helsingin Yliopiston metroasemalla (entisellä Kaisaniemen metroasemalla) Kaisaniemessä. Kuvat: HAM Helsingin taidemuseo / Hanna Kukorelli.

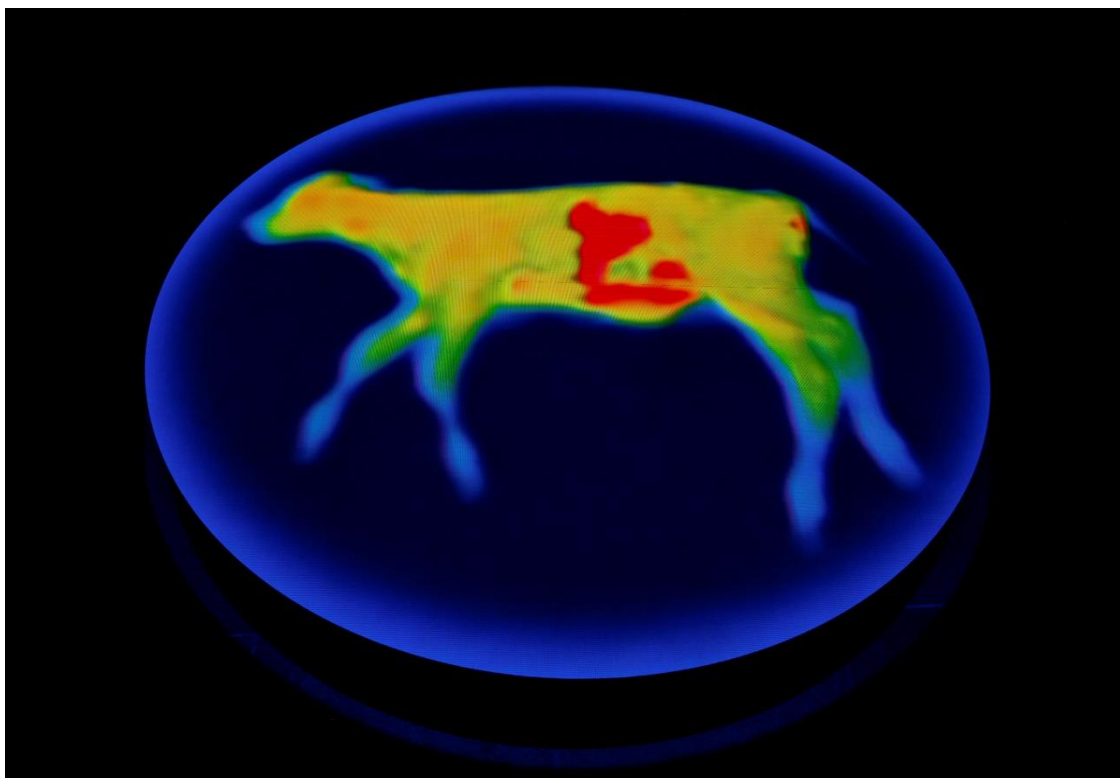
Taiteilija Maria Wirkkala (1954–) käyttää usein valoa osana teoksiaan. Sara Hildénin taidemuseossa Tampereella päättyi tammikuussa Wirkkalan laaja soolonäyttely *EDES TAKAISIN Back for a moment* (2024–2025), jossa oli esillä myös valotaiteen määritelmän täyttäviä teoksia. Yksi teoksista, ulkotilaan sijoittunut *Seitsemäs huone* (1987), oli ensimmäisen kerran esillä vuonna 1987 Helsingin kaupungin taidemuseon⁶⁶ *Valo ja aine* -näyttelyssä (1987). Teos (kuvat 4–5) käsittää kuusi eri kokoista

Kuvat 4.–5. Maaria Wirkkalan Seitsemäs huone -installaatio (1987) nähtiin myös Tampereella 2024–2025, Sara Hildenin taidemuseon näyttelyssä EDES TAKAISIN Back for a moment, joka oli katsaus taiteilijan yli 40-vuotiseen uraan. Kuvat: Sara Hildenin taidemuseo / Jussi Koivunen.

läpinäkyvää taloa. Talot sisältävät valoa. Kun ulkona pimenee, talot nousevat maisemasta esiin kuin lyhdyt, ja yhden läpi piirtyy myös varjona seitsemäs talo. Teoksessa valo on olennainen materiaali – se tuo vallitsevan valollisen olosuhteen muuttuessa teoksen osat näkyviin maisemassa, ja jatkaa teosta aineettomasti varjokuvan muodossa, kuten Tampereella museorakennuksen seinässä. Teoksessa paitsi teoksen elementteihin sisällytetty valonlähde, myös varjo on siis valotaiteen materiaalia. Taidehistorioitsija Maija Tanninen-Mattilan⁶⁷ mukaan Wirkkalan teosten äärellä voi kokea monella tasolla ihmetystä, liikutusta ja hämmästyä, joka energisoi ajattelua, ja saa meidät näkemään jotain uutta: ”Kävijän ensikohtaaminen teoksen kanssa voi olla unenomainen häivähdys, ohikiitävä hetki

kynttilöiden valaisemalla sillalla tai valona ilmestyvä näky pimeässä puistossa.”

Kuvat 6.–7. Terike Haapojan teos *Community* (2007) on valoa videomuodossa, viidellä videoprojektorilla toteutettuna. Teos nähtiin myös Venetsian biennaalissa vuonna 2013 osana taiteilijan teoskokonaisuutta *Closed Circuit – Open Duration*. Kuivissa rajaus teoksesta (yllä) ja installaationäkymä (alla) Oulun taidemuseon *Silent Violence* -näyttelystä vuodelta 2007. Kuvat: Oulun taidemuseon kokoelmat / Mika Friman.

Kuvataiteilija ja teatterintekijä Terike Haapoja (1974–) edusti Suomea Venetsian biennaalissa Pohjoismaiden paviljongissa vuonna 2013, teoskokonaisuudellaan *Closed Circuit – Open Duration* (2013), jonka osana oli Haapojan teos *Community* (2007). Teos (kuva 3) on viisikanavainen video- ja ääni-installaatio, jossa pyöreille korotetuille pinnoille on projisoitu hiljalleen häviäviä kuvia kyljellään makaavan eläimen ruumiin muodosta. Videot näyttävät eri väreissä eläimen ruumiin kuolemanjälkeisen lämmön asteittaisen häviämisen, joka on tallennettu lämpöherkällä infrapunakameralla. Ruumiinlämpötilan hiipuminen ja lämpötilan muutoksen akti muuttuu lämpökameran kuvassa värien muutoksen aktiksi. Videoiden kesto on muokkaamaton ja vaihtelee kahden ja viiden tunnin välillä eläimen koosta riippuen. Videoissa esiintyvät lajit ovat hevonen, vasikka, koira, kissa ja lintu.

Teos on mediataidetta, ja voidaan lukea myös valotaiteeksi. Teoksessa valo on paitsi yksi projektorilla pikseleinä heijastettava teoksen materiaali, myös tilaa luova elementti ja konkreettinen ja käsitteellinen elämän ilmentäjä. Esittämisen tapa on abstrahoitu videoheijastus pinnalla. Lisäksi valo on läsnä kamerateknikassa; infrapunasaiteily on sähkömagneettista säteilyä (kuten valokin), mutta sen aallonpituus on suurempi kuin näkyvän valon.

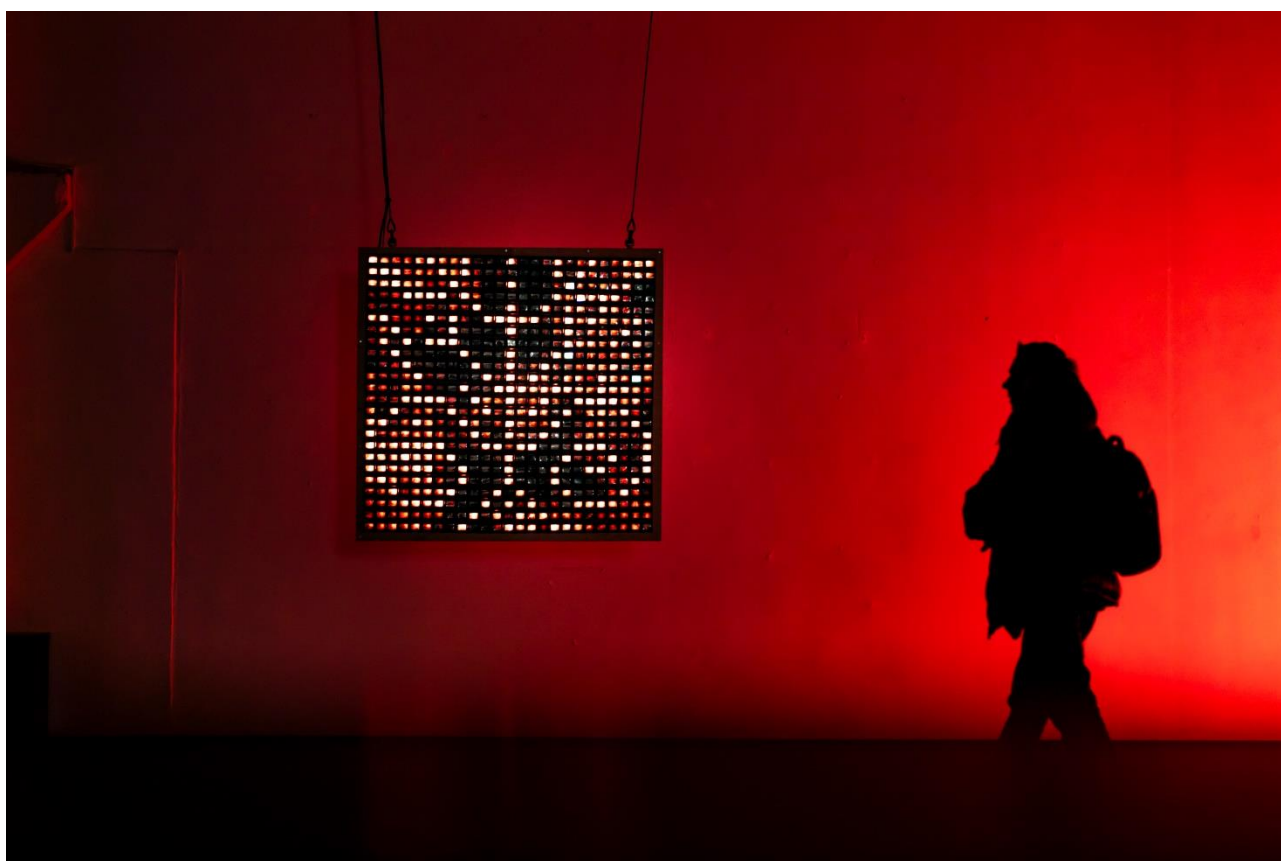
Haapojan taiteessa liikutaan muun muassa luonnon ja teknologian, taiteen ja tieteen, dokumentin ja tarinan, politiikan ja poetiikan rajapinnoilla, ja mukana on aina ihmislajin toiminnan eettisyyden ja vastuullisuuden kysymykset. Hänen taidekäsitteeseensä liittyy etiikka ja vastuullisuus. Museonjohtaja Susanna Luojuksen⁶⁸ mukaan Haapoja ”kuvaa usein sitä todellisuutta, jota emme aistimme rajallisuuden vuoksi voi havaita” ja ”pyrkii antamaan meille välineitä ymmärtää maailmaa”.

Siri Haapanen (s.1998) on valosuunnittelija, joka valmistui maisteriksi keväällä 2025 Taideyliopistosta, valosuunnittelun koulutusohjelmasta. Haapasen valotaideteos *Juurehine*⁶⁹ (2025) oli ensi kertaa esillä Lux In -näyttelyssä Helsingin Kaapelitehtaalla alkuvuodesta 2025.⁷⁰ Teos (kuvat 8–9) on 178 esimerkki valotaiteen moniulotteisuudesta. Kun teosta aistii kaukaa (kuva 9), kokee näkevänsä punaisen väreilevän, ikään kuin valopisteistä tai pehmeistä pikseleistä koostuvan valoalueen, johon muodostuu ja tarkentuu vaihtuvia punaisia kuvioita, jotka muistuttavat karjalaisia kirjontamalleja, esimerkiksi monelle tuttua kukkilintua, joka symboloi iloa, onnea ja rakkautta. Kun teosta lähestyy (kuva 8), huomaa, että jokaisen pehmeän punaisen valopisteen edessä on diakehys, jossa on ikään kuin mustavalkoinen, historiallinen valokuva. Valokuvat eivät ole diapositiiveja, vaan ikään kuin läpivalaistuja valokuvapositiiveja. Teoksen kolmas ulottuvuus aukeaa teoskuvauksen kautta: Teoksessa taiteilija on tutkinut karjalaisuutta ja sukujuuriaan Raja-Karjalassa. Teos on taiteilijan kunnianosoitus karjalaisuudelle, jossa hän ”yhdistää rajakarjalaista kuvastoa, symboliikkaa ja perinteistä kirjailua, kertoen tarinaa ’unohdetulta maalta’, jolta muistot alkavat hiipua, jolleivät seuraavat sukupolvet ota niitä kantaakseen”.⁷¹ Teoksessa käytetty valokuva-aineisto on museoaineistoa Raja-Karjalasta sekä taiteilijan suvun kuvia. Valopisteiden muodostamat kirjontakuviot edustavat karjalaista käsityöperinnettä, kuvioissa voi nähdä muun muassa kirjoituksista käspaikka-liinoista tutun kukkilinnun. Karjalaiskulttuurin piirissä punainen väri ilmaisee iloa ja musta surua, menetetyn maan multaa.⁷²

Kaikkia edellä esiteltyjä teoksia yhdistää se, että tekijät ovat naisoletettuja (kirjoittajan toimituksellinen valinta), mutta ennen kaikkea se, että niissä valo on määräävässä roolissa. Kaikki neljä teosta ottavat myös suhteen ympäröivään tilaan paitsi sijoittelullaan, myös siten, että teoksissa käytetty valo leviää tilaan, jossa niitä koetaan. Tila värjäytyy, tilaan muodostuu valonkajoja, tilassa heijastuu

179 Kuvat 8.–9. Siri Haapasen valotaideteos *Juurehine* (2025) sai ensiesityksensä *Lux In* -näyttelyssä Kaapelitehtaalla, osana *Lux* Helsingin ohjelmistoa. Kuvat: Helsingin tapahtumasäätiö / *Lux* Helsinki / Otso Kähkönen.

teoksista lähtevää valoa, teos muokkaa tilavaikutelmaa olemassaolollaan. Valon poistaminen teoksista tekisi niistä torsoja, hajottaisi niiden idean.

Kuten taideteokset ja kuvat, ovat myös valotaideteokset monitahoisia kulttuurisia verkostoja ja vuorovaikutussuhteita, joihin vaikuttavat kielelliset järjestelmät ja kulttuuriset järjestykset. Teoksilla ja niiden tekijöillä on omat erityispiirteensä, vastaanottajilla oma yksilöllinen ruumiillisuutensa ja omat vaihtelevat tapansa lukea teoksia. Teoksiin liittyvät myös esittämisen konventiot ja vakiintuneet esittämisen tavat sekä diskurssit, tavat joilla teoksista puhutaan. Myös taiteen välineet ja esittämisen paikat ja alustat muuttuvat.⁷³ Edellä esiteltyjen valotaideteosten kokemisessa tärkeää on myös valotaiteen mediaalisuus, materiaalisuus, tilallisuus ja vuorovaikutteisuus, jotka myös monin muodoin ovat osa valotaiteen kokemisen merkityksenmuodostuksen prosessia.⁷⁴

Kaikissa neljässä teoksessa valo on ilmiönä, keinona ja teoksen idean mahdollistajana erottamaton osa teoksen toteuttamista, idean ilmaisua ja näkyväksi tulemista. Teosten valotaide on luonteeltaan kokeilevaa ja taide itsessään monimediaalista. Valotaiteen eteenpäin katsova luonne tulee näissä teoksissa esiin esimerkiksi siten, että ne näyttävät kaikki osaltaan jonkin ihmeen: Luukela heijastusten kautta neonkuvioiden äärettömyyden, Wirkkala maisemaan syttyvät lyhdyt ja talon varjolaajeneman, Haapoja valon elämän kuvaajana ja Haapanen pikselien muodostamat kuvat lähikuvineen. Valotaide valloittaa ja yllättää kokijansa.

Valotaiteen edistämistä Suomessa

180

Valotaiteen tekijöiden taiteilijataustat ovat moninaisia. Varsinainen valotaiteen opintojaksojen tarjoaminen ja valotaiteen opiskelu osana taideyliopistotutkintoja on Suomessa marginaalista. Yksi harvoja paikkoja valotaiteen opiskeluun on Taideyliopiston Teatterikorkeakoulun valosuunnittelun koulutusohjelma, joka täyttää 40 vuotta vuonna 2026.⁷⁵ Esittävien taiteiden valosuunnitteluun erikoistuneessa koulutusohjelmassa voi opiskella sekä kandidaatin että maisterin opinnot, ja valotaidetta voi tehdä opintoihin liittyvillä opintojaksoilla ja opiskella erillisen kahdeksan opintopisteen *Valo kuvataiteena* -opintojakson osana maisteriopintoja. Valotaiteen opetus on kuulunut koulutusohjelman opetussuunnitelmaan ainakin parikymmentä vuotta. *Valo kuvataiteena* -opintojaksolla osaamistavoitteina on muun muassa se, että opiskelija suunnittelee ja toteuttaa valoa hyödyntävän teoksen ja esittelee teosideaansa luonnosten avulla.⁷⁶ Opintojaksoilla syntyneitä, opiskelijoiden tekemää valotaidetta on ollut esillä muun muassa Teatterimuseossa, pop up -tiloissa ja -paikoissa sekä vuodesta 2014 alkaen (noin joka toinen vuosi) Kaapelitehtaan sisätiloissa järjestetyissä, kuratoiduissa *Lux In* -valotaidenäyttelyissä, osana Lux Helsingin ohjelmistoa, viimeksi tammikuussa 2025. Opintojakso voi näyttelymahdollisuuden myötä toimia opiskelijalle ponnahduslautana ja siltana valotaiteen ammattikentälle. Moni opiskelija onkin opiskeluaikaisten kokemustensa kautta innostunut esittävien taiteiden lisäksi valotaiteesta, ja jatkanut määrätietoisesti taiteellista työskentelyään sen parissa myös valmistuttuaan.

Esittävien taiteiden valosuunnittelun koulutuksessa opiskelija harjaantuu kollektiivisen taiteen tekemisen lisäksi myös toimimaan itsenäisenä taiteilijana esimerkiksi kuva- ja mediataiteen kentillä. Vahvuutena valosuunnittelijan koulutuksen saaneella taiteilijalla on muun muassa tilallinen, dramaturginen ja valonkäytännöllinen osaaminen ja ymmärrys valon kehollisesta aistimisesta ja yleisösuhteesta, ja valosuunnittelijasta ja -taiteilijasta aktiivisena, itsenäisenä ja yhteistoiminnallisena, kommunikoivana tekijänä. Kivisen⁷⁷ mukaan tilallisuuden ja valon mahdollisuuksien hahmottaminen sekä ”laaja eri taiteiden historioihin, kompositioon, havaintoon ja visuaalisuuteen paneutuva opetus on luonut hyvän pohjan myös kuvataiteen kieleen” Teatterikorkeakoulussa valosuunnittelua opiskelleille.

Valotaiteen tunnettuuden edistämiseksi tehdään yhdistystyötä muun muassa Suomen valotaiteen seurassa, FLASHissa, muun muassa näyttelytoiminnan, koulutusten, valotaidetietokannan ylläpidon sekä verkottumisen ja hankkeiden myötä. Suomalaisen valotaiteen kansainvälistä näkyvyyttä on viime vuosina edistetty esimerkiksi Lux Helsinki -festivaalin yhteydessä sekä FLASHin kuraattori-residenssi-toiminnan kautta. FLASHilla on ollut lähivuosina myös Next Generation EU -hanke *Suomalainen valotaide kansallisille ja kansainvälisille markkinoille* ja seura on mukana myös Oulun yliopiston kansainvälisessä *Art of Darkness as Cultural Heritage of Urban Landscape* -hankkeessa (2025–2027). Suomalaisedustusta on mukana myös kansainvälisissä valotaiteen ja kuratoinnin yhteisöissä ja verkostoissa. Kansainvälinen ja kansallinen taiteilijoiden ja kuraattorien verkottuminen vahvistaa valotaiteen asemaa. Avoimet kutsut ja aktiivinen valotaiteen mahdollisuuksista tiedottaminen auttavat myös valon kanssa työskenteleviä taiteilijoita ja kuraattoreita osallistumaan valotaiteen kentällä, yli taiteenlajien rajojen. Suomalainen valotaide etenee hitaasti myös kansainvälisille areenoille. Siinä auttaa aktiivinen osallistuminen kotimaassa ja hakeutuminen kansainvälisiin ympäristöihin, osallistuminen teoshakuihin, yhteistyö kuraattorien kanssa ja teosten ja taiteellisen toiminnan hyvä dokumentointi ja esittely ja se, että teoksia voi ylipäänsä toistaa ja viedä aina uusiin näyttelyihin ja ympäristöihin. Suomalaisia, tässä ajassa aktiivisia ja kansainvälistäkin kiinnostusta herättäneitä valotaiteilijoita on monia, esimerkiksi Anni Laukka, Ainu Palmu, Ilkka Paloniemi, Alexander Salvesen, Jere Suontausta, Niko Tiainen ja Saana Volanen sekä suuriin ulkoilmavaloteoksiin erikoistunut Kari Kola.⁷⁸ Suomalaiset valotaidefestivaalit ja -näyttelyt ovat taiteilijalle hyvä mahdollisuus päästä myös laajempaan kentän tietoisuuteen, sillä Suomi valotaidemaana kiinnostaa myös kansainvälisiä kuraattoreita, jotka puolestaan vievät kokemaansa suomalaista valotaidetta mukanaan näyttelyihin maailmalle.

Tutkimuskohteena valotaide

Kuvataiteen ja mediataiteen osa-alueena, valotaide toki kutoutuu esimerkiksi osaksi suomalaista media-taiteen historiaa.⁷⁹ Valotaide itsessään on tutkimuskohteena marginaalinen, mutta tutkittavaa riittää. Vaikka Suomessa tehdään tällä hetkellä paljon valotaidetta, ja vaikka valotaidetta on tehty jo useamman vuosikymmenen ajan, ei sitä ole taidesuuntauksena Suomessa vielä tutkittu laajasti ja systemaattisesti, eikä sen taidehistoriallista kehitystä ole vertaisarvioituna tutkimuksena kattavasti kirjattu ylös. Jauhiainen⁸⁰ mukaan tutkimusaihe on ajankohtainen, koska ”valotaidetapahtumia järjestetään enenevässä määrin useissa kaupungeissa ja siitä on tullut näkyvämpi osa jokapäiväistä visuaalista kokemusmaailmaamme”. Jauhiainenkin⁸¹ toteaa, että valotaiteen taidehistoriallista tutkimusta ei Suomessa juuri ole, ja tämä on haaste tutkimukselle ja näin ollen valotaidetta pitäisi tutkia lisää. Tietojeni mukaan Suomessa valotaiteen alueelle ja sen liepeille sijoittuvaa tutkimusta on työn alla muun muassa muutamissa käynnissä olevissa väitöskirjatutkimuksissa. Valotaiteen kenttä tarjoaa mahdollisuuden sekä taiteelliseen tutkimukseen että taiteen tutkimuksen lähestymistapoihin.

Mielenkiintoisia tutkimusnäkökulmia pidemmälle tutkimukselle voisivat valotaiteen piirissä olla muun muassa pureutuminen valon eri laatuihin, materialisuuksiin ja ilmiöihin, valotaiteen rajapintoihin, valotaiteen yhteiskunnallisuuteen ja politiikkaan, valotaiteen, tilan ja ympäristön suhteeseen, valon ja pimeän suhteeseen, valotaiteen taidepedagogisiin mahdollisuuksiin tai kestävyysmurrokseen valotaiteen piirissä. Myös valotaiteen pioneerien elämäntyön sekä suomalaisen valotaiteen ja sen näyttelytoiminnan tutkiminen ylipäättään eri vuosikymmeninä kaipaisivat omia tutkimuksiaan ja tutkimusartikkeleitaan. Valonlähteiden, -teknologian ja esimerkiksi ftoniikan tutkimuksen jatkuva kehittyminen voi tuoda valotaiteen piiriin sekä uutta välineistöä että uusia näkökulmia. Jos ja kun keinovalosta tulee aina vain

”älykkäämpää” ja integroitavampaa, on kiinnostavaa pohtia, mitä vaikutuksia sillä voi olla valotaiteeseen.

Valotaiteen kenttä on moniulotteinen ja kehittyvä

Tässä katsauksessa olen käsitellyt valotaiteen keinoja, ilmentymiä ja kotimaista kenttää. Johtopäätöksenä totean, että valotaiteen määritelmän täyttäviä teoksia voi löytää niin galleriateoksista, taidekokoelmista, julkisen tilan teoksista, installaatioista kuin veistoksistakin, niin ulos kuin sisälle suunnitelluista teoksista. Valotaiteessa valon on oltava määräävässä ja erottamattomassa roolissa osana teosta. Valotaiteen keinoissa valon osatekijöillä, kuten valon laadulla, määrällä ja suunnalla sekä valon olomuodoilla ja siihen liittyvillä ilmiöillä, kuten varjoilla on väliä, ja valolla ilmaiseminen voi olla myös käsitteellistä. Valotaiteessa testataan usein myös valon rajapintoja. Valotaide on lähes aina tilallista, ja usein kokijakin on valon ympäröimä.

Valo positiivisena ilmiönä ja valotaide mediataiteen kentän suuntauksena ovat entistä näkyvämpiä ilmiöitä, ja valotaiteen asema Suomessa on vahvistunut erityisesti 1960-luvulta alkaen. Valotaiteessa on 60-luvulta asti säilynyt kokeellinen, valon olomuotoihin ja ilmiöihin kytkeytyvä yllätyksellinen ote. Valotaidetta on esillä niin julkisissa tiloissa, museoissa, gallerioissa, teemanäyttelyissä kuin erilaisissa valotaide, taide- ja kulttuuritapahtumissa. Valotaiteen tekijät ovat Suomessa sekä valoa teoksissaan käyttäviä taiteilijoita että vain valotaiteen parissa työskenteleviä taiteilijoita. Myös intermediaaliset ja monimediaaliset ilmaisumuodot ja monitaiteinen taiteilijatausta ovat yleisiä kotimaisen valotaiteen piirissä. Valotaiteessa yhdistyvät usein esittävien taiteiden, kuvataiteen, muotoilun ja elokuvan keinot sekä osaaminen. Teokset ovat usein joko tilallisia installaatioita tai valoveistoksia. Myös monenlaiset hybridimuodot, käsitteellisyys sekä performatiivisuus ovat esillä valotaiteessa. Valotaiteen kehitykseen on vaikuttanut muun muassa monipuolinen ja korkeatasoinen taidekoulutus, taiteilijoiden eteenpäin katsova, liikkeestä, kokeellisuudesta, valon ilmiöistä, laadusta ja teknologiasta sekä alan kehittämistä kiinnostava ja motivoituva asenne. Valotaiteen nousu ja suosittuus on seurausta lisääntyneestä tietoisuudesta ja osaamisesta sekä tekijöiden että tilaajien ja näyttelleasettajien piirissä. Valotaidetta halutaan tänä päivänä enemmän niin näyttelyihin kuin pysyviin julkisen tilan teosiin. Valotaiteen kentän vahvistuminen hyötyy yhteisöllisyydestä, avoimuudesta, kansainvälisyydestä ja ennakkoluulottomasta tiedon, taidon ja taiteen jakamisesta.

Valotaidetta koskevaa julkaistua ja vertaisarvioitua tutkimusta on maassamme hyvin vähän. Alaa tutkiessa ja opettaessa tulee toistuvasti ilmi, että valotaiteen vertaisarvioitua, taiteellista ja taidehistoriallista tutkimusta tulisi lisätä. Valoon ja havaitsemiseen liittyvän tutkimuksen rinnalle voitaisiin tuoda esimerkiksi lisää valon ja tilallisuuden, valon ja yhteiskunnallisuuden, valon ja ekologisuuden sekä valon ja kulttuurihistorian näkökulmia. Myös yksittäisiin valo- ja mediataiteen taiteilijoihin keskittyminen voisi rikastuttaa valotaiteen tutkimuksellista kenttää. Etenkin naisoletettujen valotaiteilijoiden tuominen näkyviksi valotaiteen historiankirjoitukseen laventaisi kentän tekijyyden ja toimijuuden näkökulmaa.

Valo etenee tilassa, ajassa ja avaruudessa. Valotaiteeseen ja valoon mediumina liittyy aina mysteeri – emme koskaan voi nähdä valoa itseään. Valotaiteen näkeminen ja kokeminen vaatii uteliasta asennetta ja valon kokonaisvaltaiseen vaikutukseen heittäytymistä.

- ¹ Ks. esim. Kalevi Rantanen, *Valo ja sen hyödyntäminen ennen ja nyt*. (Helsinki: Art House, 2015).
- ² Jari Lyytimäki ja Jari Rinne, *Valon varjopuolet: Valosaaste ympäristöongelmana* (Helsinki: Gaudeamus, 2013), 12.
- ³ Lyytimäki ja Rinne, Valon varjopuolet, 12.
- ⁴ Lyytimäki ja Rinne, Valon varjopuolet, 12.
- ⁵ Esim. Lyytimäki ja Rinne, Valon varjopuolet, 15.
- ⁶ Maapallon pohjoisin valaistusvyöhyke, joka on Fennoskandian pohjoisin osa, etelärajanahan pohjoinen napapiiri.
- ⁷ Esim. Bruce Johnson ja Hannu Salmi, ”Aistien historia: Kohteet ja menetelmät”, teoksessa *Tulkinnan Polkuja. Kulttuurihistorian Tutkimusmenetelmiä*, toim. Asko Nivala & Rami Mähkä (Turku: Kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2012), 82–106.
- ⁸ Mia Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää. Valotaiteesta ja maailman suurimmasta diasbowsta* (maisterin opinnäytetyön kirjallinen osio, Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2018), 13.
- ⁹ Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 13–15.
- ¹⁰ Esim. Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 16; Juha Rouhikoski, *Minimalismi valotaiteessa. Olenmaisena maksimaalinen tavoittelu*, (maisterin opinnäytetyön kirjallinen osio, Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 2011), 15.
- ¹¹ Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 17.
- ¹² Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 17.
- ¹³ Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 17.
- ¹⁴ Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 23.
- ¹⁵ Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 26.
- ¹⁶ Esim. Kivinen, *Ihmeellistä ja hämmästyttävää*, 26.
- ¹⁷ Johanne Sloan, ”Experiment in Urban Luminosity”, *The Senses and Society* 10 (2) (2015), 200–216. DOI: 10.1080/17458927.2015.1042244
- ¹⁸ Mia Kivinen, ”Aika tavallista taidetta. Valotaide ja sen kritiikin väitetty puute”, *Kritiikin uutiset* 11.12.2025. Luettu 18.12.2025 <https://kritiikinuutiset.fi/2025/12/11/aika-tavallista-aidetta-valotaide-ja-sen-kritiikin-vaitetty-puute/>.
- ¹⁹ Mm. Yaron Abulafia. *The art of light on stage: Lighting in contemporary theatre*. (Abingdon: Routledge, 2016); Peter Weibel ja Gregor Jansen, *Light art from artificial light: Light as a medium in 20th and 21st century art = Lichtkunst aus Kunstlicht: Licht als Medium der Kunst im 20. und 21. Jahrhundert*, (Ostfildern: Hatje Cantz, 2006).
- ²⁰ Liisa Halonen ja Marjukka Eloholma, ”Keinovalon historia”, Aikakauskirja *Duodecim*, numero 23 (2005), luettu 17.1.2025 <https://www.duodecimlehti.fi/duo95374/>.
- ²¹ Halonen ja Eloholma, ”Keinovalon historia”; Lyytimäki ja Rinne, Valon varjopuolet.
- ²² Peter Weibel teoksessa *Light art from artificial light: Light as a medium in 20th and 21st century art = Lichtkunst aus Kunstlicht: Licht als Medium der Kunst im 20. und 21. Jahrhundert*, toim. Peter Weibel ja Gregor Jansen, (Ostfildern: Hatje Cantz, 2006), 86–223.
- ²³ Riikka Niemelä, ”Teknisestä ekologiseen. Kineettisen ja valotaiteen varhaisvaiheita Suomessa”, teoksessa *Suomalaisen mediataiteen ensimmäinen vuosisata*, toim. Heidi Tikka ym. (Helsinki: Parvs, 2023), 33–41.
- ²⁴ Weibel ”Light art from artificial light”, 86.
- ²⁵ Weibel ”Light art from artificial light”, 28.
- ²⁶ Niemelä, ”Teknisestä ekologiseen”, 24.
- ²⁷ Niemelä, ”Teknisestä ekologiseen”, 34.
- ²⁸ Ks. esim. Abulafia, ”The art of light on stage”, 51–52; Scott Palmer, *Light*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013), 170–171.
- ²⁹ Jan Butterfield, *The Art of Light and Space*, (New York: Abbeville, 1993); Melissa E. Feldman, *Another Minimalism Art After California Light and Space*, (Edinburgh: The Fruitmarket gallery 2015).
- ³⁰ Esim. Feldman, *Another Minimalism Art*, 24.
- ³¹ Marko Home, ”Pysähtymisessä vaanii kuolema – Eino Ruutsalon kokeellinen 1960-luku”, *Tabiti* 12 (1) (2022), 100–106. <https://doi.org/10.23995/tht.113334>.
- ³² Home, ”Pysähtymisessä vaanii kuolema”, 106.
- ³³ Home, ”Pysähtymisessä vaanii kuolema”.
- ³⁴ Ensimmäiseen Dimension näyttelyyn osallistui taiteilijat Veikko Eskolin, Unto E. Hämäläinen, Matti Koskela, Erkki Kurenniemi., Olavi Lanu, Esa Laurema, Annikki Luukela, Antti Maasalo, Eino Ruutsalo, Seppo Suo-Anttila, Aimo Taleva, Heikki Toppila ja Osmo Valtonen. Näyttely oli esillä Tampereen Nykyaiteen museossa syksyllä 1972.
- ³⁵ Dimensio ry toimii edelleen. *Valoa ja virtaa – Dimensio 50-vuotta* -näyttely oli esillä Tampereen taidemuseossa 2022–2023.
- ³⁶ Esim. C.-J. Forselles, *Dimensio 1972–1882*, (Kyrri Oy, 1980); Otso Kantokorpi et al. (toim.), *Dimensio-ryhmä*, (Salon taidemuseo Veturitalli, Dimensio ja Helsinki: Like, 2002); Niemelä, ”Teknisestä ekologiseen”.
- ³⁷ Niemelä, ”Teknisestä ekologiseen”, 39.
- ³⁸ Mia Kivinen, ”Valo paikannäyttäjänä”, teoksessa *Suomalaisen mediataiteen ensimmäinen vuosisata*, toim. Heidi Tikka et al. (Helsinki: Parvs, 2023), 124–125.

³⁹ Bettina Pelz, "Shift of Focus: Light as Artistic Material and Medium". Teoksessa *Light as a Creative Tool*, toim. Robert Sochacki ja Weronica Morawiec, (Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku, Wydział Malarstwa, 2021), 304–359.

⁴⁰ Pelz, "Shift of Focus", 306.

⁴¹ Tieteen termipankki: Nimitys: hämärän vaiheet, [https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:hämärän vaiheet](https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:hämärän_vaiheet), haettu 7.2.2025.

⁴² Tim Edensor, "Light Art, Perception, and Sensation", *The Senses and Society* 10 (2) (2015), 138–157. DOI:[10.1080/17458927.2015.1042228](https://doi.org/10.1080/17458927.2015.1042228)

⁴³ FLASHin valotaidetietokanta löytyy verkosta, osoitteesta <https://database.valotaiteenseura.fi>, luettu 31.1.2026.

⁴⁴ Valotaiteilija Liz Westin taidetta esittelevä *In Physical Reality* (2020–2021) ja kotimainen ryhmänäyttely *Hillitön valo* 2023–2024. Pessi Rautio kirjoitti Taide-lehdessä 5–6/23 arvion "Mitä valolla voi tehdä", jossa kirjoitetaan muun muassa Hyvinkään ja Turun valotaiteidenäyttelyistä: <https://taidelehti.fi/mita-valolla-voi-tehda/>, luettu 22.7.2025.

⁴⁵ Valotaiteidenäyttely *Lux et Umbra* (2023–2024).

⁴⁶ Taiteilija–muotoilija Maija Lavosen retrospektiivinen näyttely *Hiljaisia monumentteja* (2025), jossa oli esillä useita teoksia, joissa valo oli teoksen oleellinen elementti.

⁴⁷ *Material Light* -näyttely (2021) Helsingissä Kaapelitehtaalla ja Oulussa Pohjoisessa valokuvakeskuksessa.

⁴⁸ Thesmallest Helsinki: <https://www.thesmallest.art>, luettu 31.1.2026.

⁴⁹ Helsingissä Lux Helsinkiä edelsi Helsingin kaupungin järjestämä *Valon voimat* -festivaali vuodesta 1995 alkaen.

⁵⁰ Vuonna 2026 Lux Helsingissä oli 450000 kävijää ja festivaali piteni kuusipäiväiseksi. Festivaalilla nähtiin 22 teosta, jotka sijoituivat muun muassa Kansalaistorille, Hietalahdentorille, Vanhaan kirkkopuistoon ja Kanneltaloon, ja lisäksi vuoden 2026 *Stop time!* -teeman mukaista valotaidetta koettiin useissa keskustan taidegallerioissa. Ensi vuonna Lux Helsinki -festivaali pitenee kahdeksaan päivään. Lux Helsinki: <https://luxhelsinki.fi>, luettu 23.1.2026 ja sähköpostiviesti Lux Helsingin taiteelliselta johtajalta ja pääkuraattori Juha Rouhikoskelta 29.1.2026, Helsinki, Kilpeläisen yksityisarkistot.

⁵¹ Uusin Kruunuvuodenrannan valoteoksista on islantilais–tanskalaisen Olafur Eliasonin (1967–) *Pitkän päivänvalon paviljonki* (2025), teräpylväistä ja valopisteistä muodostuva, auringon kulkua mukaileva, muuttuva kehä, joka on maantieteellisesti ja käsitteellisesti suunniteltu paikalleen (HAM-Helsinki 2025).

⁵² Sanna Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla. Tapaustutkimuksena Kruunuvuorenrannan valotaide*, (maisterin tutkielma, Helsinki: Helsingin yliopisto, luettu 24.7.2025 <http://hdl.handle.net/10138/595521>, 44.

⁵³ Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla*, 44.

⁵⁴ Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla*, 44.

184 ⁵⁵ Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla*, 45.

⁵⁶ Valoteemainen, kaupunkikulttuuriin keskittyvä Valon kaupunki -tapahtuma järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 2003 nimellä Valo on Jyväskylässä, joka oli tuolloin Suomen ensimmäinen arkkitehtuurivalaistukseen keskittynyt tapahtuma. Valotaiteeseen ja oheistapahtumiin tapahtuma alkoi profiloitua yhä enemmän vuodesta 2016 lähtien. Jyväskylässä kaupunkivalaistusta on kehitetty jo yli 25 vuotta. Valon kaupunki Jyväskylä, luettu 1.2.2026, <https://valonkaupunki.jyvaskyla.fi/valonkaupunki..>

⁵⁷ Vuosina 2020–2022 järjestetyssä OSAAValo-hankkeessa kehitettiin ja pilotoitiin valaistussuunnittelun koulutusta Suomeen: hankkeen täydennyskoulutukset perehdyttivät monialaisesti arkkitehtuuri- ja kaupunkivalaistukseen, sisältäen myös valotaiteen ja paikkasidonnaisen valoilmaisuuden näkökulmat. OSAAValo – Valaistusosaaminen pohjoisen vetovoimana, luettu 1.2.2026, <https://www oulu.fi/fi/projektit/osaavalo-valaistusosaaminen-pohjoisen-vetovoimana>. Oulun yliopiston arkkitehtuurin yksikössä on myös järjestetty kaupunkivalaistuksen suunnittelua ja valoilmaisuutta koskevaa opetusta.

⁵⁸ Ks. esim. Suomen Valoteknillisen Seuran toiminta. Suomen Valoteknillinen Seura, luettu 1.2.2026, <https://valosto.com>.

⁵⁹ Amanda Hakoköngäs, "Aineen taidemuseon näyttelysarja FOKUS 2023: Annikki Luukela – valon muotoilija", (2023), luettu 20.2.2025, <https://www.tornio.fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/aineen-aidemuseo/nayttelyt/menneet-nayttelyt/fokus2023/annikki-luukela/>.

⁶⁰ Hakoköngäs, "Annikki Luukela – valon muotoilija", (2023).

⁶¹ Luukela on työskennellyt myös nykytanssin ja näyttämöteosten valovisuaalisointien parissa 70-luvulta asti. Keskustelu Annikki Luukelan kanssa 9.1.2026, Kilpeläisen muistiinpanot, Helsinki, Kilpeläisen yksityisarkistot.

⁶² Aiemmin nimeltään Kaisaniemen metroasema.

⁶³ *Verkosto*-teoksen valonlähteet ovat tällä hetkellä pois päältä, ja teoksen sen peruskorjaushanketta suunnitellaan ja valmistellaan HAMin ja Pääkaupunkiseudun Kaupunkiliikenne Oy:n yhteistyönä. Sähköpostiviesti julkisen taiteen päällikkö Taru Tappolalta HAM Helsingin taidemuseosta 22.1.2026, Helsinki, Kilpeläisen yksityisarkistot.

⁶⁴ HAM-Helsinki: <https://www.hamhelsinki.fi/veistos/verkosto/>, luettu 22.7.2025.

⁶⁵ Liisa Hamarila, "Valotaide – Portti uuteen", *Suomen Kuvalehti* numero 31 (1985).

⁶⁶ Nykyisin HAM Helsingin taidemuseo.

⁶⁷ Tanninen–Mattila 2024, 50.

⁶⁸ Susanna Luojus. 2011. "Taiteilija maisemassa". Näyttelykatalogissa *Edge of the World*. (Helsinki: Amos Anderssonin taidemuseo, 2011), 7–25. Luojus, "Taiteilija maisemassa", 8–11.

⁶⁹ Juurista tehty.

⁷⁰ Tammi–helmikuussa 2026 teos on esillä The LUNA Young Masters -näyttelyssä LUNA mediataidefestivaalilla Leeuwardenissa, Alankomaissa.

⁷¹ Lux In: <https://luxhelsinki.fi/event/lux-in/>, luettu 17.8.2025.

⁷² Karjalan Liitto: Karjalan tunnukset, <https://www.karjalanliitto.fi/karjalaisuus/karjalan-tunnukset.html>, luettu 16.8.2025.

⁷³ Anita Seppä, *Kuvien tulkinta: Menetelmäopas kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tulkeitsijalle*, (Helsinki: Gaudeamus, 2012), 19.

⁷⁴ Kati Kivinen. *Toisin kertoen: Kertomuksen tilallistaminen ja kohtaaminen liikkuvan kuvan installaatiossa*. Väitöskirja. (Helsinki: Valtion taidemuseo/Kuvataiteen keskusarkisto, 2013), 296.

⁷⁵ Valo- ja äänisuunnittelun laitos (nykyään kaksi erillistä koulutusohjelmaa: valosuunnittelun koulutusohjelma ja äänisuunnittelun koulutusohjelma) perustettiin Teatterikorkeakouluun vuonna 1986.

⁷⁶ Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu: *Opinto-opas: Valo kuvataiteena*, <https://opinto-opas.uniarts.fi/fi/opintojakso/T-VM24201/19179>, luettu 25.8.2025.

⁷⁷ Mia Kivinen, ”Valo selkärangassa”, teoksessa *Avauskulmia*, toim. Tomi Humalisto, Kimmo Karjunen ja Raisa Kilpeläinen. (Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2017), 193–210.

⁷⁸ Suomalaisia valotaiteilijoita ja valotaidetta on koottuna FLASHin valotaidetietokantaan, <https://database.valotaiteenseura.fi>, luettu 31.1.2026.

⁷⁹ Suomen mediataiteen kentän historiallinen kartoitus on tehty MEHI – Mediataiteen historia Suomessa -hankkeessa, kokoamalla ensimmäinen vuosisata antologiaksi *Suomalaisen mediataiteen ensimmäinen vuosisata* (2023).

⁸⁰ Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla*, 45.

⁸¹ Jauhiainen, *Valotaide Suomessa 2000-luvulla*, 45.